

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра української мови

О. Г. Межов

ПРАКТИКУМ З УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ:
збірник завдань і вправ

для підготовки бакалаврів

**спеціальності 014 Середня освіта
освітньої програми Польська мова**

**спеціальності 035 Філологія
освітньої програми Мова та література (польська).
Переклад**

Луцьк
«Надстир'я»
2018

УДК 81'36=161.2

М 43

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету філології та журналістики
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 7 від 4 квітня 2018 р.)*

Рецензенти:

Навальна М. І., доктор філологічних наук, професор кафедри документознавства Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Григорія Сковороди;

Громик Ю. В. кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

М 43 **Межов О. Г.** Практикум з українського правопису: збірник завдань і вправ для підготовки бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта, освітньої програми Польська мова; спеціальності 035 Філологія, освітньої програми Мова та література (польська). Переклад. Луцьк : Надстир"я, 2018. 50 с.

Пропоноване навчальне видання «Практикум з українського правопису: збірник завдань і вправ» забезпечить глибоке оволодіння знаннями про правописні явища сучасної української літературної мови, зокрема орфографічні норми, закономірності української словозміни; буквені та небуквені орфограми, складні випадки українського слововживання, пунктограми у простому та складному реченні; формуватиме вміння й навички застосувати на практиці правила орфографії, словозміни, слововживання та пунктуації, редагувати тексти з орфографічними, граматичними, пунктуаційними та стилістичними помилками; підвищить рівень культури писемного мовлення. Цьому сприятиме система різноманітних завдань і вправ до кожної теми, термінологічний словник, схеми орфографічного й пунктуаційного аналізу та рекомендована література.

Для студентів філологічних і педагогічних спеціальностей освітнього ступеня бакалавр.

УДК 81'36=161.2

© Межов О. Г., 2018

ПЕРЕДМОВА

Пріоритетне завдання вищої філологічної освіти – формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців-філологів та вчителів-словесників, важливим складником якої є правописна компетентність, зокрема орфографічна й пунктуаційна грамотність. Формувати її покликана передовсім навчальна дисципліна «Практикум з українського правопису», основна мета якої – підготувати грамотну особистість, яка на належному рівні вміє практично користуватися українським правописом у найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

Завдання курсу – оволодіти системою орфограм і пунктограм сучасної української літературної мови, швидко знаходити їх у текстах та чітко формулювати правила, що пояснюють їх написання; виробити автоматичність грамотного письма, здатність користуватися орфографічними й граматичними словниками, досконалі орфографічні й пунктуаційні навички, уміння застосовувати їх у практичній діяльності.

Пропоноване навчальне видання «Практикум з українського правопису: збірник завдань і вправ» забезпечить глибоке оволодіння знаннями про правописні явища сучасної української літературної мови, зокрема орфографічні норми, закономірності української словозміни; буквені та небуквені орфограми, складні випадки українського слововживання, пунктограми у простому та складному реченні; формуватиме вміння й навички застосувати на практиці правила орфографії, словозміни, слововживання та пунктуації, редагувати тексти з орфографічними, граматичними, пунктуаційними та стилістичними помилками; підвищить рівень культури писемного мовлення. Цьому сприятиме система різноманітних завдань і вправ до кожної теми, термінологічний словник, схеми орфографічного й пунктуаційного аналізу та рекомендована література.

ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Тема 1. Правила написання апострофа та м'якого знака

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте такі питання:

1. Правила написання апострофа в українських словах.
2. Правила написання м'якого знака в українських словах.
2. Буквосполучення *йо, ьо*.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. У поданих словах на місці крапок, де це необхідно, поставте апостроф.

Стеф..юк, різдв..яний, бур..як, підв..язати, пір..я, верб..я, розм..який, матір..ю, зв..язок, дит..ясла, пів..яблука, подвір..я, м..ясо, Лук..ян, мавп..ячий, напів..ясний, напівм..який, без..якірний, підв..ялений, між..ярусний, духм..яний, моркв..яний, обв..язаний, Мін..юст, арф..яр, підв..яремний, різьб..яр, з..юрмитися, пред..явник, зв..язківець, перед..ювілейний.

2. У поданих словах на місці крапок, де потрібно, поставте м'який знак.

Мід.., прип'ят..ський, п'ят..десят, донец..кий, ал..янс, у землян..ці, у жмен..ці, урал..ці, односел..чани, нян..чити, дз..об, дон..чин, на вишен..ці, севастопол..ці, брен..кати, голубон..ці, пан..щина, павіл..йон, дитин..ці, п'ят..десят, нян..ка, змен..шувати, ін..ший, міл..йонер, громадян..ський, тас...ма, ател...є., мен...шість, мад...яр, бояз...кий, Натал...ці, Грін...ченко.

3. У першу колонку запишіть слова, у яких потрібно вставити буквосполучення *йо*, а в другу – буквосполучення *ьо*.

Міл...н, ...ржистий, л...дяник, л...нар, в...кати, сер...зний, с...годні, с...мий, ма...р, ма...ріти, бул...н, Вороб...в, ма...ран, ...сип, л...дяний, чи...го, ...рж, ...ганнесбург, павіль...н, баталь...н, кур...зний, нул...вий, ді...вий, білолиц...го, довгові...го, обідн...ї, безкра...му.

4. Від поданих географічних назв утворіть прикметники, додаючи суфікс *-ськ-ий*. Підкресліть орфограми.

Прип'ять, Тула, Ніжин, Ятрань, Оскол, Забайкалля, Урал, Німан, Казань, Чорнобиль, Поділля, Ірпінь, Сокаль, Мелітополь, Суходоли, Роздол, Відень, Корсунь Хорол., Ізмаїл, Коростень, Путивль, Умань, Штунь, Малин.

Тема 2. Правопис слів іншомовного походження

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте такі питання:

1. Правила написання апострофа та м'якого знака в іншомовних словах.
2. Правила написання літер и, і, ї в іншомовних словах.
3. Подвоєння приголосних в іншомовних словах.

Виконайте практичні завдання.

1. Перепишіть слова. Поставте, де потрібно, апостроф або м'який знак. Виправте помилки.

Р..юкзак, б..юро, прем..єр, комп..ютер, інтерв..ю, б..юджет, ател..є, міл..ярд, п..єдестал, прем..єра, міл...йонер, ін..екція, б..ювар, грав..юра, бар..єр, кон..юнктура, м..юзикл, б..юст, п..юре, б..юджет, ф..юзеляж, манік..юр, цв..ях, к..ювет, п..юпітр, ад..ютант, інтер..єр, барел..єф,

2. Поставте на місці крапок, де потрібно, апостроф чи знак м'якшення у власних назвах.

Кордил..єри, Н..ютон, Гот..є, Нел..сон, Лавуаз..є, Гот..є, Пхен..ян, Ц..юрих, Жус..є, Рафаел., В..єтнам, Рив..єра, Рейк..явік, Севіл..я, Рен..є, Барб..є. Іх..ямас, Н..ю-Мексико, П..яченца, Монтеск..є, Руж..є, М..юллер, Мол..єр, Кюв..є, В..єнт'ян,

3. Позначте, де потрібно, подвоєння приголосних в іншомовних словах. Виправте помилки.

Жанна, бароко, джаз, ірреальний, інтермецо, фортіссімо, шофер, контрреволюція, мадонна, сума, грип, тона, шассі, ірраціональний, Джонні, імміграція, лібрето, бравіссімо, фінни, марокканець, сюрреалізм, іновація, гунни.

4. Відредагуйте іншомовні власні назви, застосовуючи правила написання літер *и, і, ї* в іншомовних словах.

Корсіка, Адріатика, Вашингтон, Сан-Франціско, Лейпціг, Чікаго, Чілі, Крит, Мавританія, Вірджинія, Цюріх, Сірія, Сіцилія, Скандинавія, Аддіс-Абеба, Австрія, Тібет, Замбезі, Торричеллі, Грінвіч, Россіні, Бразілія.

Тема 3. Зміни приголосних при їхньому збігу. Милозвучність мовлення. Правопис префіксів

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Чергування приголосних при словозміні та словотворенні.
2. Чергування приголосних перед суфіксами *-ськ(ий), -ств(о)*.
3. Спрощення в групах приголосних.
4. Подовження та подвоєння приголосних.
5. Милозвучність мовлення (евфонія). Фонетичні засоби евфонії.
6. Правопис префіксів *при-, пре-, прі-*.
7. Правопис префіксів, що закінчуються на приголосний (*з-, с-, роз-, без-, через-* і под.).

Виконайте практичні завдання до теми.

1. У префіксах поданих слів вставте пропущені літери *е, и* або *і*.

Пр...мочити, пр...комічний, пр...скочити, пр...річковий,
пр...морозити, пр...великий, пр...звище, пр...рва, пр...сний,
пр...високий, пр...світлий, пр...освященство, пр...боркання,
пр...вабливий, пр...бідний.

2. Поставте на місці крапок, де потрібно, подвійні приголосні.

Від..ати, роз..броїти, солов'їн..ий, годин..ик, туман..ість, незлічен..ий, ска'зан..ий, Іл..я, в..ічливий, конфет..і, зав..ишки, закон..о, невблага'...ий, нездола'...ий, неказа'...ий, нескінче'...ий, неоціне'...ий, незлі'че...ий, неоці'не...ий, неподо'ла...ий, неса'за...ий, нескі'нче...ий, засі'я...ий, наси'па...ий, перевіре...ий, дослідже...ий, розв'яза...ий.

3. Підкресліть слова, у яких неправильно позначено чергування приголосних перед суфіксами -ськ(ий), -ств(о). Виправте помилки.

Ткацтво, запоріжський, парижський, парубоцький, товаришський, птахство, поліський, пражський, молодецький, багацтво, людцтво, братцтво, заводський, кременчужський, криворіжський.

4. Виберіть з дужок відповідні прийменники для досягнення милозвучності мовлення.

У нього (в, у) очах засвітилась відрада (Панас Мирний).

Одягнена (в, у) хвоєю, шумить дрімуча тайга.

(В, у) присмерку літають ластівки так низько.

Пішла (в, у) садок вишневий (Т. Шевченко).

Плугатарі (із,з) плугами йдуть (Т. Шевченко).

Гнат запряг коні і так їх гнав, що вони (із, з)

шкури вилазили (М. Стельмах).

(Із,з) стріх вода капає (Народна творчість).

(Із, з) її приїздом якось повеселіла хата (Леся Українка).

Я (із,з) тих країв, де над Дніпром цвітуть, шумлять гаї (М. Нагнибіда).

Тема 4. Правопис складних іменників та прикметників

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Написання складних іменників разом.
2. Дефіс у складних іменниках.
3. Написання складних прикметників разом. Випадки окремого написання.
4. Дефіс у складних прикметниках.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Запишіть подані складні іменники разом або через дефіс.

Фабрика/пральня, Усть/Каменогорськ, усть/каменогорці, пів/-вірш, зерно/елеватор, торф/сирець, торфо/видобування, фазо/-індикатор, міні/спідниця, Івано/Франківськ, право/порушення, токар/універсал, товаро/обіг, грам/молекула, силосо/різка.

2. Виправте, де потрібно, помилки у поданих складних іменниках.

Красуня-дівчина, полукіпок, пів-години, лікар-еколог, контр-адмірал, ексчемпiон, чар-зілля, прем'єр-міністр, штабс-капітан, Сапун-гора, трава-звіробій, жук-короїд, дівчина-українка, теле-апаратура, кіловат-година.

3. Запишіть подані складні прикметники разом або через дефіс.

Військово/спортивний, військово/полонений, плоско/опуклий, плоско/шліфувальний, матеріально/виробничий, матеріально/зацікавлений, маршрутно/контрольний, лужно/кислотний, лимонно/жовтий, лимонно/кислий, книжково/журнальний, клавішно/струнний, віце/президентський.

4. Розкриваючи дужки, запишіть правильно подані складні прикметники.

Східно (європейський), легко (атлетичний), зовнішньо (торгівельний), виправно (трудоий), загально (державний), військово (топографічний), воєнно (стратегічний), військово (зобов'язаний), матеріально (технічний), матово (білий), мраво (бережний), тепло (видільний), західно (волинський), пресово (сушильний), селекційно (дослідний), промислово (фінансовий), промислово (розвинений).

Тема 5. Написання складних і складених власних назв

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Загальні првила написання великої літери.

2. Велика літера у власних назвах, що складаються з кількох слів.
3. Написання складних і складених власних назв разом, окремо, через дефіс.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Виберіть велику чи малу літеру у підкреслених словах поданих словосполучень.

День Н/незалежності України. Софійський С/собор. Майдан Н/незалежності. Українська Ш/шевченкіана. П/північна Буковина. Європейське Е/економічне Співтовариство. Всесвітня Рада М/миру. П/покровська церква. Восьме Б/березня. Д/дніпровські хвили. О/організація Об'єднаних Націй. Країни З/заходу. А/академія мистецтв. Орден С/слави. А/андріївська церква. Чумацький Ш/шлях (галактика). Про К/комету Галлея. Далекий С/схід.

2. Відредагуйте словосполучення, у яких є орфографічні помилки.

Американська федерація праці, Конституційний суд України, Міжнародна Асоціація українців, Генеральний Секретар ООН, Заслужений діяч мистецтв, Міністерство Освіти і Науки України, Національна Гвардія, Кабінет міністрів України, Цивільний Повітряний флот України, Співдружність незалежних держав, князівство Монако, Рада безпеки, Гельсінська Спілка, королівство Бельгія, Святий дух.

3. Запишіть, розкриваючи дужки, правильно з великої або малої літери складені власні назви.

- (Г,г)енеральні (Ш,ш)тати (К,к)оролівства Нідерландів.
- (Г,г)олова (К,к)онституційного (С,с)уду України.
- (С,с)півдружність (Н,н)езалежних (Д,д)ержав .
- (М,м)іністерство (О,о)світи і (Н,н)ауки України.
- (Г,г)енеральний (П,п)рокурор України.
- (Р,р)ада (Б,б)езпеки (О,о)рганізації (О,о)б'єднаних (Н,н)ацій.
- (З,з)бройні (С,с)или України.
- (К,к)абінет (М,м)іністрів України.
- (У,у)країнська (Р,р)еспубліканська (П,п)артія.
- (Є,є)вропейське (Е,е)кономічне (С,с)півтовариство.
- (В,в)сесвітня (Ф,ф)едерація (Н,н)аукових (П,п)рацівни-ків.

(Д,д)ержавний (М,м)итний (К,к)омітет України.
(Є,є)вропейська (А,а)соціація (В,в)ільної (Т,т)оргівлі.
(Г,г)енеральний (С,с)екретар (О,о)рганізації (О,о)б'єд-наних
(Н,н)ацій.

4. Розкриваючи дужки, запишіть подані географічні назви разом, окремо або через дефіс.

Старо (косянтинів), Мирогоща (друга), Михайло (коцюбинське), Кам'яно (гірка), Новоград (волинський), Великий (устюг), Стара (гута), Рава (руська), Нові (шепеличі), Ново (сибірськ), Білгород (дністровський), Верхній (тагіл), Воля (ковельська), Семи (палатинськ), Великі (дмитровичі), Чисто (водне), Івано (франківськ), Печи (хвости), Сомкова (долина), Зелена (гура), Сухо (луччя), Санто (домінго), Могилів (подільський), Кисло (водськ), Біла (церква), Берізки (бершадські), Стара (гута), Сорока (дуби), Семи (палатинськ), Олійникова (слобода), Верхньо (уральськ), П'яти (гори).

Тема 6. Передача російських власних назв українською мовою

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Передача російської літери *и* у власних назвах.
2. Передача російських літер *е* та *ё* у власних назвах.
3. Апостроф та м'який знак при передачі російських власних назв українською мовою.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Вставте у російських прізвищах на місці крапок літеру *е* або *є*.

Лазар..в. Голуб..в. Тиміряз..в. Л..сков. В..нгеров. В..селовський.
Оз..ров. Б..лий. Аракч..єв, В..тров. Н..мчинов. С..рпілін. Хл..стаков.
Ко-т..льников. Гн..дич. Д..м'янов. Зябр..в. Дем..нтьєв. Л..сников.
Б..лянінов. Р..зников. См..танін. Татищ..в. Губар..в. П..рв..нцев.
Федос..єв. Цв..тков.

2. Вставте у російських прізвищах на місці крапок літеру *и* або *і*.

Нелюб..н. Сальн..ков. Кул..ков. Раз..н. Кун..цин. Єлют..н.
Б..рюков. Серп..л..н. Рєзн..ков. Алекс..н. Крут..ков. Пал..цин.
Кул..ков. Держав..н. Фед..н. Гол..к. С..чов. К..р..лов. Козьм..нський.
Баг..ров. Ц..млянський. Пуш..н. Тюлен..н. Жил..н. Цец..лін.
Н..колаєв. Звяг..нцев. Гол..цин. Кул..ков. Шапошн..ков. Лев..тан.
Лар..н. Куз..нський. Цеп..лін. К..сельов. Лєсн..ков. Белян..нов.
Сметан..н. Нов..ков.

3. Виправте, де потрібно, орфографічні помилки у наведених словах.

Писарєв, Веденєєв, Плещєєв, Аракчєєв, Белов, Мацєєв,
Лєрмонтов, Белінський, Голємбйовський, Чічіков, Ціцерон, Державін,
Глінка, Бєстужєв, Никитін, Тимофєєв, Беліков, Висп'янський,
Вяльцева, Водопянов, Матвєєв, Веденєєв, Окайомов, Бєстужєв,
Фєдін, Бердяєв, Чінгісхан.

4. У котрих рядках нема помилок у передачі російських власних назв українською мовою?

1. Олексієнко, Соловйов, Лєрмонтов, Шишкін, Чичиков.
2. Ціцерон, Ісаєв, Міцкевич, Афанасьєв, Григор'єв.
3. Державін, Бєстужєв, Белов, Філіппов, Тимофєєв.
4. Тургенєв, Мусоргський, Бєлий, Толстой, Лук'янов.
5. Аляб'єв, Плещєєв, Андрєєв, Новиков, Никитін.
6. Трєтяков, Трубецькой, Медведєв, Алексєєв, Рєпін.
7. Вавилов, Титов, Тимофєєв, Рибакєв, Прокоф'єв.
8. Островський, Зверєв, Яблонський, Клімчук, Захар'їн.
9. Водоп'янов, Воробйов, Гордєєв, Писарєв, Корольов.
10. Соболь, Дьяконов, Зінкевич, Пришвін, Пивоваров.
11. Маяковський, Помяловський, Юр'єв, Данилов, Лєсков.
12. Циганков, Глінка, Ігнат'єв, Грачєв, Хрущєв.

Тема 7. Правопис прислівників та часток

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Написання прислівників разом, окремо, через дефіс.

2. Написання часток з іншими словами разом, окремо, через дефіс.
3. Написання *не* з різними частинами мови.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Запишіть подані прислівники разом, окремо або через дефіс.

До/останку, на/пам'ять, по/правді, де/далі, аби/як, де/куди, поки/що, як/найдужче, що/правда, де/небудь, як/найбільше, десь/то, поза/вчора, що/сили, хоч/не/хоч, всього/на/всього, як/не/як, віч/на/віч, рік/у/рік, пліч/о/пліч, коли/не/коли, по/вашому, аби/куди, з діда/-прадіда, десь/то, просто/таки, кінець/кінцем, казна/куди, аби/куди, ні/як, що/місяця, в/гору, під/гору, на/видноті, під/вечір, без/упину, з/розгону, не/чувано, на/мить, що/дня, у/двічі, з/переляку, до/запитання, на/слово, с/під/лоба.

2. Запишіть подані частки разом, окремо або через дефіс з іншими словами.

Іди/бо. Вже/ж/би. Все/ж/таки. Говори/но. Куди/б/то. Де/ж/то. Ми/то. Та/вже/ж. Вони/от. Такий/же. Скажи/таки. Чим/би/то. Якось/-то. Тільки/но. Він/же/таки. Ні/трохи. Ні/як. Ні/один. Ні/що. Ні/який. Ні/скільки. Ні/з'ащо. Ні/де. Ні/до/чого, Ні/чий. Ні/звідки. Ні/хто. Ні/нащо. Ні/коли. Ні/з/ким.

3. Запишіть подані слова з *не* разом або окремо?

(Не)виконуючи, (не)хтуючи, (не)сказавши, (не)питаючись, (не)волячи, (не)авидячи, (не)казати, (не)терпіти, (не)покоїтись, (не)чекати, (не)хтувати, (не)вивчати, (не)волити, (не)зчутися, (не)слухати, (не)/года, (не)/зліче'нний, (не)/ук, (не)/зчутися, (не)/дуга, (не)/в/знаки, (не)вдовзі, (не)волити, (не)до/їдати. (не)мовля, (не)гайний, (не)навидіти, (не)до/казувати.

4. Випишіть речення, у яких частка *не* пишеться окремо з різними частинами мови.

Не/одежа красить людину, а добрі діла (Народна творчість).

Під лежачий камінь вода не/тече (Народна творчість).

Не/сокира теше, а чоловік (Народна творчість).

Сміливого і куля не/бере (Народна творчість).

Не/взявшись за сокиру, хати не/зробиш (Народна творчість).

Не/літа зсушили тіло, а від праці помарніло (Народна творчість).
Не/здужає Катерина, ледве, ледве дише (Т. Шевченко).
Рук не/здужаю здійняти, бо й не їла й не пила (П. Тичина).
І не/має маленьких людей – є лиш душі малі (В. Коротич).
Хто нічого не робить, той ніколи не/має часу (Народна творчість).
От вона поневіряється із своїм старим в убогій хатині, не/доїдає й не/досипає (І. Нечуй-Левицький).
А я, молоденька, вже горя зазнала, вечероньки не/доїла, нічки не/доспала (Народна творчість).
Десь, колись, в якійсь країні Проживав поет нещасний, Тільки й мав талант до віршів не/позичений, а власний (Леся Українка).
Мені поля задумливо шептали свої ніким не/співані пісні (В. Симоненко).
Синьо-рожева хмарка вгорі пливла над не/міряним степом (Ю. Яновський).
Біла і німа спить за вікном не/займана зима (М. Рильський).

Тема 8. Правопис та особливості вживання прийменників і сполучників

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Правила написання складних прийменників разом або через дефіс.
2. Розрізнення прийменників та префіксів.
3. Особливості вживання прийменників в українській мові у зіставленні з російською мовою.
4. Правопис сполучників.
5. Розрізнення сполучників та однозвучних повнозначних слів, поєднаних із прийменниками або частками.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Розкриваючи дужки, запишіть подані прийменники разом або через дефіс.

(По)над, (по)між, (по)серед, (з)поза, (з)метою, (із)за, (до)в)кола, (по)при, (з)посеред; за(ради) прибутку, із(за) кордону, по(серед) поля, з(по)між учасників, за(для) втілення задуму, по(над) хмари, з(по)за хат, по(під) вікнами, з(по)під воріт, з(над) річки, з(під) коліс, за(для) клієнта, з(по)серед акціонерів, у(наслідок) виплати боргу, на(при)кінці зборів, у(про)довж року.

2. Запишіть подані сполучники разом або окремо.

Тому/що, через/те/що, в)міру/того/як, незважаючи/на/ те/що, про/те, за/те, що/б, як/би, як/же, немов/би, ніби/то, завдяки/тому/що, наче/б/то, як/що, після/того/як, та/й, про/те, дарма/що, як/що, так/що, наче/б, мов/би, як/би, коли/б, хоча/б, ніби/то, неначе/б/то, то/ж, що/б, при/чому.

3. Випишіть речення, у яких підкреслені слова є прийменниками. З якими відмінками іменників вони вжиті?

1. Все дуже просто і ясно (Л. Костенко).

2. Осіння школа – школа просто неба (Т. Яковенко).

3. Я дивлюсь услід журавлям.

4. Верхівець здибив коня і круто завернув його, інші теж стали завертати коней, поскакали ло дружини, услід їм сипнули стріли (П. Загребельний).

5. А ми, малі, дивилися розгублено, як мимо нас, прити-шуючи крок, вона ішла між стоптаними клумбами на свій ос-танній – перший наш урок (А. Бортняк).

6. Мене неначе не пізнала, Назустріч мимо обійшла (П. Грабовський).

7. Назустріч нам по дорозі неквапливо пливе пастух... (Ю. Збанацький).

8. Нащадкам дай життя, як хочеш ти Без страху назустріч смерті йти (Д. Павличко).

9. Назустріч мені виринув із туману дядько з в'язкою кошиків за плечима... (Г. Тютюнник).

4. Випишіть речення, у яких ужиті сполучники, а не однозвучні з ними займенники та прислівники зі службовими словами.

1. Як/би мені дістати струн живих, як/би той хист мені, що/б грать на них, потужну б пісню я на струнах грала (Леся Українка).

2. Як/би не крутила хуртовина, блисне промінь – крига розтає (З. Гончарук).
3. Що/б не робив, роби тільки найкраще (І. Кульська).
4. На гору досягнути нелегко, за/те з гори зручніше боронитись (Леся Українка).
5. Я люблю тебе, друже, за/те, що не можу тебе не любити (В. Сосюра).
6. Ми вірші пишемо про/те, як стати біля душ на варті (В. Коротич).
7. Ми вірші пишемо. Про/те Ми не завжди тих віршів варті (В. Коротич).

Тема 9. Складні випадки вживання іменників

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Значення та особливості сполучуваності деяких іменників з іншими словами.
2. Труднощі у визначенні роду деяких іменників.
3. Родова диференціація іншомовних іменників.
4. Родова диференціація аббревіатур.
5. Поділ іменників на відміни та групи у межах I, II відмін.
6. Іменники, що не належать до жодної відміни.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Визначте рід кожного іменника, записуючи їх у декілька колонок. У яких іменниках не можна визначити рід?

НЛО, ВНУ, папір, ультиматум, шимпанзе, кенгуру, аташе, пасовисько, полотнище, вовчище, рагу, поні, Рось, синь, Міссісіпі, міс, тюль, путь, УНР, шампунь, журі, кенгуру, ЦУМ, АТС, рагс, пюре, парі, біль, рандеву, Баку, собака, рантьє, шимпанзе, конференсьє, манго, какао, Капрі, Тбілісі, Огайо, Перу, Кіліманджаро, вуаль, какаду, Сан-Франциско, досьє, резюме, шимпанзе, ультиматум, каре, ательє, колібрі, бароко, маестро, депо, бюро, леді, інтермецо, меню, ООН, таксі.

2. До якої відміни належить кожен іменник? Які іменники не належать до жодної відміни?

Петро, пасовисько, життя, коваль, край, розкіш, подорож, любов, весло, дощ, санчата, орля, прізвище, прохач, каменярь, писар, урожай, молодь, вірність, море, роздоріжжя, Дніпро, Немовлятко, каченя, косар, школяр, піч, толь, повість, піддашшя, плем'я, базар, верф, кіновар, тінь, сад, учитель, Київ, гай, олівець, розвиток, радість, кров, тім'я, теля, цуценя. мати, гордість Львів, рій, дитячко, завдання, газетяр, біль, доцент, тюль, море, Кирило, вовчище, путь, насип, край, озеро, голосище, Коліща, плем'я, пташеня, шампунь, кір, ніч, мама, совість, жаль.

3. До якої групи (твердої, м'якої чи мішаної) належать кожен іменник? У яких іменниках не можна визначити групи?

Воротар, пивовар, капіляр, Ігор, столяр, тире, сокіл, кір, стіл, якір, друг, комар, слівце, пекар, аптекар, лихвар, єгер, стіл, вітер, дуб, Іван, ембарго, знання, кінь, звір, щур, скрипаль, газетяр, піснярь, плече, ковзаняр, скляр, стовбур, володар, Ігор, кучер, хабар, праліс, лікар, село, плече, пюре, Петро, бджоляр, обличчя, море, кіно, Марія, хата, Ганна, сирота, круча, лоша, земля, воля, суддя, плакса, крижинка, Марина, слуга, груша, абажур, інженер, бригадир, сир, мир.

4. Скориставшись довідкою, з'ясувати, яких відмінків після себе вимагають подані слова.

1. Властивий. 2. Характерний. 3. Опанувати. 4. Оволодівати. 5. Сповнений. 6. Наповнений. 7. Оснований. 8. Заснований. 9. Славитися.

Довідка: а) називного; б) родового; в) давального; г) знахідного; г) орудного; д) місцевого; е) кличного.

- 1) 1-в, 2-в, 3-г, 4-г, 5-г, 6-г, 7-д, 8-в, 9-г;
- 2) 1-в, 2-б, в, 3-г, г, 4-г, 5-б, 6-г, 7-д, 8-г, 9-г;
- 3) 1-б, 2-б, 3-г, 4-г, 5-б, 6-г, 7-г, 8-д, 9-г;
- 4) 1-в, 2-б, 3-г, 4-г, 5-б, 6-г, 7-г, 8-г, 9-г;
- 5) 1-в, 2-б, 3-г, 4-г, 5-б, 6-г, 7-д, 8-г, 9-г.

Тема 10. Правопис відмінкових форм іменників

Використовуючи рекомендовану основну літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Складні випадки відмінювання іменників I відміни. Форми кличного відмінка однини. Форми родового відмінка множини.
2. Складні випадки відмінювання іменників II відміни. Відмінювання іменників на *-р*. Закінчення *-а (-я)* або *-у (-ю)* в родовому відмінку однини. Форми кличного відмінка однини. Форми родового відмінка множини.
3. Правопис відмінкових форм іменників III і IV відмін.
4. Відмінювання множинних іменників.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Розподіліть подані іменники у дві колонки: 1) у родовому відмінку однини мають закінчення *-а/-я*; 2) у родовому відмінку однини мають закінчення *-у/-ю*.

Відмінок, рід, Дніпро, Стир, барвінок, овес, коридор, магазин, гараж, еркер, байрак, хутор, ліс, лісок, яр, ярк, мороз, Мороз, параграф, синдром, центнер, компас, дисплей, овес, експеримент, бункер, монітор, поршень, дюйм, конус, кодекс, варіант, троллейбус, Единбург, Буг, Дністер, Париж, Миргород, дивіденд, документ, параметр, футляр, щавель, портфель, трактор, конвеєр, екземпляр, бінокль.

2. У яких відмінках вжито подані паралельні форми іменників I та II відмін. Підкресліть ті, які є правильними, а ненормативні відредагуйте.

1. Сосон – сосен. 2. Воєн – війн. 3. Легень – легенів. 4. Губ – губів. 5. Ігор – ігр. 6. Мисок – мисків. 7. Доріг – дорогів. 8. Ванн – ваннів. 9. Пальм – пальмів; 10. По селу – по селі. 11. Грішми – грошима. 12. Кіньми – конями. 13. Чобітьми – чоботями. 14. Коліньми – колінами. 15. Колісьми – колесами. 16. Крильми – крилами. 17. Очима – очами. 18. Плечима – плечами. 19. Гістьми – гостями; 20. У гаї – у гаю. 21. У краї – у краю. 22. На торзі – на торгу. 23. На поверсі – на поверху. 24. На бе'резі – на березу. 25. На обличчі – на обличчєві. 26. По Дніпру – по Дніпрі. 27. По місту – по місті.

3. Запишіть подані іменники в орудному відмінку однини. Виділіть закінчення -ом або -ем (єм).

Косар, майстер, зефір, буксир, семафор, кефір, кумир, пролетар, доктор, Псалтир, пекар, еліксир, пісняр, ковзаняр, комісар, базар, бунтар, ювіляр, маляр, воротар, скляр, формуляр, козир, ветеринар, пекар, футляр, газетяр, абажур, інвентар, екземпляр, бондар, поштар, пустир, страйкар, інженер, воротар, слюсар, муляр, гендляр, скляр, бунтар, зброяр, бджоляр, лихвар, пивовар, капіляр, володар, якір, бондар, інвентар, столяр, скляр, ковзаняр, формуляр, кар'єр, аптекар, орендар, пісняр, ковзаняр, бджоляр, семафор, зброяр, пролетар, трудар, тягар, косар, Ігор, якір, інвентар, єгер.

4. З попередньої вправи випишіть іменники – назви істот. Поставте їх у кличному відмінку однини, визначаючи їхню групу. З поетичних текстів випишіть 20 речень з іменниками – назвами неістот у кличному відмінку. Виділіть закінчення. До яких відмін та груп вони належать?

Тема 11. Відмінювання українських імен та прізвищ

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Основні закономірності відмінювання українських прізвищ.
2. Відмінювання українських особових імен.
3. Творення та відмінювання імен по батькові.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Запишіть подані іменники у кличному відмінку. Виділіть закінчення.

Марія, брат Михайло, Ганна, добродійка Тетяна, Ганнуся, товариш Віталій, сторож Василенко, Василь, Анатолій, пан Ковалишин, Наталія Дмитрівна, Ілля, добродій Гнатишин, Ірина Михайлівна, Петро Васильович, Оксана, сестра Оленка, Ганна Михайлівна, Петро Іванович, Катерина Петрівна, пані Надія, Іван, Віталій, друг Олег, пані Ковалів, Богдан, пан Іванців, Ігор.

2. Запишіть подані іменники у давальному та орудному відмінках. Виділіть закінчення.

Ілля Сорока, колега Михайло, пані Катерина, добродій Пономарів, пан Стебленко, сестро Оксано, Володимир Хомич, друг Клименко, пан Іваничук, лікар Гнатенко, добродій Бобров, добродійко Скирда, добродійка Ковальчук, студент Петренко, Марусе, друг Гриць, товариш Ткачук, друже Максименко, Соломія Дмитрівна, Ілля Хомович, Довбуше, колега Лисюк.

3. Які імена по батькові утворені неправильно? Відредагуйте їх. Запишіть в орудному та кличному відмінках однини.

Васильйович, Петрович, Савич, Хомич, Олексієвич, Ігоревич, Денисович, Юрієвич, Андрієвич, Левкович, Дмитрич, Кузьміч, Миколаєвич, Григорійович, Яковлевич, Хомовна, Миколаєвна, Івановна, Іллінічна, Борисівна, Назаріївна, Олександріївна, Антоновна, Федоровна, Константинівна, Максимівна, Вітальївна, Павловна, Олегівна, Романівна.

4. Провідмініуйте прізвища, імена, імена по батькові членів Вашої родини. Виділіть відмінкові закінчення. Визначте відміну та групу, якщо це можливо, кожного іменника.

Тема 12. Правопис прикметникових суфіксів. Правопис відмінкових форм прикметників

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Правопис суфіксів *-ин, -ін та -ів (-ов-, -ев-), -їв (-єв-)* у присвійних прикметниках.
2. Правопис суфіксів *-ов-, -ев-, -єв* у відносних прикметниках.
3. Особливості відмінювання прикметників.
4. Правопис форм ступенів порівняння прикметників.
5. Значення та особливості сполучуваності деяких прикметників з іншими словами.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Підкресліть неправильно утворені присвійні та відносні прикметники, відредагуйте їх. Посєднайте прикметники з іменниками різних родів. Виділіть закінчення.

Галин, Петрин, Оксанин, Світланин, Василів, Коліний, Софіїн, Маріїн, Дмитровий, Ігорів, Ольжин, батьків, тітчин, мамин, дідова, скрипалева, Андрійова, кобзарева, бригадирова, школярева, товаришева, нульовий, грошовий, життєвий, грушевий, дійовий, алюмінійовий, овочевий, лікарова, інженерова.

2. Провідмініяйте подані прикметники. Поставте їх в однині чоловічого, жіночого та середнього роду і також провідмініяйте. Визначте, до якої групи (твердої чи м'якої) вони належать.

Газонепроникні, жаростійкі, густонаселені, ажурні, сині, торішні, круглі, вовчі, північні, весняні, зимові, лебедині, зоряні, скляні, сміливі, ясні.

3. У котрому рядку є помилки у відмінюванні прикметників? Відредагуйте їх. До якої групи вони належать? Визначте відмінок кожного прикметника.

1. Високого, синього, вечірній, материний, курячею, качиному.

2. Мудрим, білолицім, Васильовим, обідньої, безкрайї, безкрайому.

3. Блідолицього, блідолицою, літних, нових, блакитного, довговійого.

4. Білолиций, білолицого, білолицому, білолицим, (на) білолицому.

5. Брáтова, братової, братовій, братову, братовою, (на) братовій.

6. Круглолиці, круглолиціх, круглолицім, круглолиціми, круглолиціх.

4. Відредагуйте неправильні форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників. Утворіть від кожного прикметника іншу можливу ступеньовану форму.

Найсвіжіший, найбільш тихий, найпорожніший, якнайдорожчий, найстарший, якнайкращий, більш справедливий, наймудріший, найбільш сильний, якнаймогутніший, солодший, добріший, якнайкращий, старанніший, нищий, блищий, кращий, зеленіший, найрозумніший, мудріший, вуций, молодший, щонайкращий, чорніший, найвеселіший, повніший, більш вдаліший, менш вередливий, новіший, дешевший, найбільш зручний, зручніший, найстійкіший, самий приємний, найвищий, глибший, найтонший, більш стійкий, якнайшвидший, щонайсильніший.

Тема 13. Правопис та відмінювання займенників

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Правопис відмінкових форм займенників.
2. Правила написання й особливості відмінювання складних (неозначених і заперечних) займенників.
3. Особливості вживання деяких займенників.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Визначте розряд кожного займенника. Які з поданих займенників змінюються за відмінками, числами й родами, а які тільки за відмінками?

1. Себе. 2. Мій. 3. Наш. 4. Цей. 5. Увесь. 6. Хто. 7. Котрий. 8. Ніщо. 9. Ніякий. 10. Який. 11. Якийсь. 12. Мене. 13. Хтось. 14. Казна-хто. 15. Скільки. 16. Скількись. 17. Хто. 18. Що. 19. Скільки. 20. Дещо. 21. Чийсь. 22. Який-небудь. 23. Щось. 24. Себе. 25. Цей. 26. Увесь. 27. Стільки. 28. Вся-кий. 29. Той. 30. Весь. 31. Ніякий.

2. Визначте відмінкові форми займенників, відредагуйте їх.

1. Усією, хтозна-чим, (на) чиєму, (на) чийм, їм.
2. Цих, його, (у) йому, (на) всяких, (на) їх.
3. Моїм, свого, цією, цим, її, (у) неї, неї.
4. Я, мене, мені, мене, мною, (в) мені.
5. Мій, мого, моєму, мого/мій, моїм, (у) моєму/моїм.
6. Вони, їх (них), їм, їх (них), ними, (у) них.
7. Цей, цього, цьому, цей/цього, цим, (у) цьому/цим.

8. Вона, єї, їй, єї/неї, нею, (в) ній.
9. Твій, твого, твоєму, твій/твого, твоїм, (у) твоє-му/твоїм.
10. Воно, його/нього, йому, його/нього, їм, (у) ньому/нім.
11. Ця, цеї, цій, цю, цею, (в) цій.
12. Свій, свого, своєму, свій/свого, своїм, (у) своєму/своїм.
13. Того, свого, меї, ними, до нього.
14. Моєї, моїми, цеї, чиеї, всею.
15. Всім, комусь, декого, абикому, у моїм.

3. Запишіть подані займенники відповідно до правописних норм. Вихначте їхній розряд і провідмініайте.

1. Який/небудь, аби/хто, будь/чий, казна/скільки.
2. Ні/хто, де/хто, ні/з/ким, будь/хто, чий/сь.
3. Де/що, хтозна/який, будь/який, аби/що, аби/чого.
4. Ні/чий, ні/з/ким, будь/який, котрий/сь, де/який.
5. Хто/небудь, будь/що, де/хто, хто/сь, ні/який.
6. Що/сь, де/чий, аби/який, ні/котрий, де/що.

Тема 14. Правопис та відмінювання числівників

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Відмінювання та правопис числівників.
2. Зв'язок числівників з іменниками.
3. Правопис відчислівникових складних слів.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. У котрому рядку правильно записані обидві відмінкові форми складеного числівника? виправте, де потрібно, помилки.

1. Д. в. п'ятисам сімдесяти п'яти,
п'ятисам сімдесятьом п'ятьом.
2. Д. в. п'ятисам сімдесяти п'ятьом,
п'ятисам семидесятьом п'ятьом.
3. Д. в. п'ятисам сімдесяти п'яти,
п'ятьомстам семидесятьом п'ятьом.
4. Ор. в.: шістьма, чотирма, вісьма, вісьмома, сьома.

5. Ор. в.: одним, п'ятдесятьома, шістьма, п'ятьомастами.
6. Ор. в.: чотирма, шестидесятьма, двомастами, сімома, одинадцятьма.
7. Р. в.: сімдесяти, однієї, п'ятьох, шести, двохсот.
8. Р. в.: одного, восьмидесяти, дев'яноста, трохсот, п'яти.
9. Р.в.: вісьмох, дев'яти, п'ятисот, стох, шістдесяти.
10. Р. в.: трьох, восьмисот, дев'яноста, п'ятого, шістдесяти.
11. Ор. в.: тисячою, п'ятьомастами, вісьма, дев'ятьма, кількадесятьма.
12. М. в.: в однім, у вісьмох, у двохстах, в сороках, у п'яти.

2. Знайдіть і виправте помилки у відмінюванні поданих числівників. Визначте їх відмінок і морфологічну структуру.

1. Сім; семи, сімох; семи, сімом; сім, сімох; сьома, сімома; (на) семи, сімох.
2. Двісті; двохсот; двомстам; двісті, двохсот; двомастами; (на) двохстах.
3. П'ятдесят; п'ятидесяти, п'ятидесятьох; п'ятидесяти, п'ятидесятьом; п'ятдесят, п'ятидесятьох; п'ятидесятьма, п'ятидесятьома; (на) п'ятидесяти, п'ятидесятьох.
- 4.. Ста, п'ятьох, двохсот, сімдесяти, сорок.
5. П'ятистам, шістдесяти, трьом, восьми, сімом.
6. Дванадцятьма, сьома, вісь-мома, п'ятьмастами.

3. До яких розрядів належать подані числівники? Поєднайте їх з іменниками і провідмінійте, якщо це можливо.

1. Один. 2. Перший. 3. Півтора. 4. Третя. 5. Півторапта. 6. Дві треті. 7. Одна ціла і п'ять десятих. 8. Півтори. 9. Мільйон. 10. Шістсот дев'яноста сім. 11. П'ятдесят троє. 12. Обидві.

4. У котрому рядку неправильно поєднано іменники з числівниками? Відредагуйте, де це потрібно, подані словосполучення.

1. Дві ручки, три стола, четверо вікон, двоє товаришів, двоє академіків.
2. Три пані, чотири студентів, п'ятеро гусят, сім овець, п'ятеро вчительок.
3. Три друзів, двоє озер, троє дверей, троє країн, семеро чоловіків.

4. Одного дня, шестеро вікон, п'яти зошитів, сьома кни-гами, стома ручками.
5. Два болгарини, три кілометри, однієї хвилини, півтора літри.
6. Півтора гектари, трьом хлоп'ятам, одна друга яблука, три п'яті кілометра.
7. Двоє друзів, двоє професорів, два інженера, два вікна.
8. Троє лісів, четверо добродіїв, семеро учениць, п'ять оцінок.
9. Восьмеро студенток, п'ятеро дверей, два ножиць, двійко дітей.

Тема 15. Особливості вживання та правопис дієслівних форм

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Поділ дієслів на дієвідміни.
2. Визначення дієвідміни дієслова за його неозначеною формою.
3. Складні випадки українського дієвідмінювання. Правопис особових закінчень теперішнього та майбутнього часу дієслів I та II дієвідмін. Зміни приголосних при дієвідмінюванні. Дієвідмінювання дієслів *дати, їсти* та основою на *-вісти*.
4. Творення, особливості вживання та правопис дієслівних форм минулого та майбутнього часів.
5. Творення, особливості вживання та правопис дієслівних форм умовного та наказового способів.
6. Значення та особливості сполучуваності деяких дієслів з іншими словами.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Визначте дієвідміну поданих дієслів за основою інфінітива та третьою особою множини. Запишіть дієслова у дві колонки за типом дієвідмінювання.

1. Гнати. 2. Везти. 3. Молотити. 4. Хвалити. 5. Креслити. 6. Косити. 7. Писати. 8. Ревіти. 9. Прилетіти. 10. Співати. 11. Попоходити. 12. Кричати. 13. Просити. 14. Дарувати. 15. Носити. 17. Плакати. 18. Чекати. 19. Хвалити. 20. Кричати. 21. Купувати. 22. Сидіти. 23. Полоти. 24. Ходити. 25. Перейти. 26. Носити. 27. Пекти. 28. Брати. 29. Говорити. 30. Косити. 31. Мити. 32. Дати. 33. Бурмотіти. 34. Бурмотати. 35. Закисати. 36. Сіяти. 37. Свистати. 38. Колихати. 39. Булькотіти. 40. Булькотати. 41. Слатися. 42. Вистелити. 43. Набігати. 44. Загнуздати. 45. Дати. 46. Відкряти. 47. Стелитися. 48. Жахатися. 49. Набігти. 50. Стелити.

2. У котрому рядку всі дієслова написані правильно? Виправте помилки. Поставте дієслова у формах наказового та умовного способів.

1. Роблять, кричиш, їмо, даємо, станимо.
2. Надихайш, важать, мочиш, підсолоджуєш, ходиш.
3. Хотять, малюєш, ведеш, пишиш, озеленюєш.
4. Наїсися, повернешся, крутиться, почнеться, рвешся.
5. Мнешся, смієшся, відповісиш, дасиш, купається.
6. Вчишся, ллється, дивишся, хвилюється, б'єшся.

3. Котрі з поданих дієслів у формі 2 особи однини теперішнього часу мають закінчення *-иш (-їш)*, а котрі – закінчення *-еш (-єш)*? Запишіть їх відповідно у дві колодки, виділяючи особові закінчення.

1. Рости. 2. Ростити. 3. Перчити. 4. Волочити. 5. Волокти. 6. Бурмотати. 7. Бурмотіти. 8. Колоти. 9. Реготати. 10. Реготіти. 11. Солити. 12. Плюскотати. 13. Їсти. 14. Стелити. 15. Стукати. 16. Стукотіти. 17. Хропіти. 18. Хропти. 19. Гуркотати. 20. Гуркотіти. 21. Їсти. 22. Краяти. 23. Кроїти. 24. Слати. 25. Плюскотіти. 26. Лопотати. 27. Мочити. 28. Полоти. 29. Дати. 30. Відволікати. 31. Відпрягти.

4. Поставте подані дієслова в усіх особах множини теперішнього і майбутнього часів.

1. Бурмотати. 2. Бурмотіти. 3. Вертіти. 4. Скреготати. 5. Бродити. 6. Ростити. 7. Реготати. 8. Реготіти. 9. Мостити. 10. Могти. 11. Волокти. 12. Свистіти. 13. Свистати. 14. Деркотіти. 15. Дзеленькотіти. 16. Плюскотати. 17. Плюскотіти. 18. Деркотіти. 19. Могти. 20. Волокти. 21. Лопотати. 22. Полоскати. 23. Мостити. 24. В'язати. 25. Реготіти. 26. Реготати. 27. Ростити. 28. Ткати. 29. Сікти. 30. Цокотіти. 31. Цокотати. 32. Помережити. 33. Загуркотати. 34. Загуркотіти.

Тема 16. Правопис та особливості вживання дієприкметників і дієприслівників

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Творення та особливості вживання дієприкметників.
2. Переклад російських дієприкметників українською мовою.
3. Дієслівні форми на *-но*, *-то*.
4. Творення та особливості вживання дієприслівників.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Запишіть подані дієприкметники у дві колонки: 1) активного стану; 2) пасивного стану. Виділіть суфікси. Утворіть, де це можливо, дієслівні форми на *-но*, *-то*.

Пекучий, спілий, зримий, одержимий, лежачий, обважнілий, сивіючий, киплячий, дрижачий, багровіючий, записуваний, везений, кинутий, митий, збудований, опалий, киплячий, відвезений, згорнутий, побитий, перетворений, скошений, написаний, зігрітий, переконаний, лежачий, вимитий, згорілий, зляканий.

2. Встановіть, від яких дієслівних основ утворені подані дієприкметники, визначте їх вид, стан, виділіть суфікси. Утворіть, де це можливо, дієслівні форми на *-но*, *-то*.

Надісланий, побілілий, позеленілий, блукаючий, вмитий, виконаний, зомлілий, кинутий, зігрітий, спалений, переможений, завойований, набубнявілий, написаний, надісланий, вишитий, принесений, кинутий, смажений, свячений, виконаний, в'янучий, прочитаний, зів'ялий, змолотий, політий, подарований, переможений.

3. За допомогою яких суфіксів і від яких дієслівних основ можна утворити дієприслівники доконаного і недоконаного виду? Запишіть утворені дієприслівники, визначте їхній вид і перехідність, виділіть відповідні суфікси.

1. Іти. 2. Рубати. 3. Пахнути. 4. Взувати. 5. Лежати. 6. Казати. 7. Сказати. 8. Прийти. 9. Сидіти. 10. Розмовляти. 11. Поба-чити. 12. Опам'ятатись. 13. Попоспати. 14. Перейти. 15. Плюскотіти. 16. Плюскотати. 17. Свистати. 18. Свистіти. 19. Рости. 20. Ростити. 21. Волокти. 22. Волочити. 23. Кроїти. 24. Краяти. 25. Спати. 26. Летіти. 26. Колоти. 28. Полоскати. 29. Ростити. 30. Рости. 31. Волочити. 32. Волокти. 33. Бурмотіти. 34. Бурмотати. 35. Колоти. 36. Солити. 37. Стелити. 38. Стукати. 39. Стукотіти. 40. Бачити. 41. Летіти. 42. Спати.

4. Перекладіть українською мовою російські конструкції з дієприслівниками. Введіть їх у речення. Зробіть повний морфологічний і морфемний розбір кожного дієприслівника.

Решая проблемы, набирая скорость, устав от работы, невзирая на трудности, выйдя за дверь, опоздав на собрание, сидя в комнате, выучив стих, печатая деньги, просидев два часа.

Тема 17. Розділові знаки у простому реченні

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Тире між підметом і присудком.
2. Тире на місці пропущеного члена речення.
3. Розділові знаки при словах, синтаксично не пов'язаних із членами речення (вставних, вставлених компонентах і звертаннях).
4. Пунктуація у реченнях з однорідними членами та узагальнювальними словами.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. У поданих реченнях поставте, де це потрібно, тире між підметом і присудком.

Спинитися вмерти з одчаю й знемоги (М.Бажан). Кохати нові землі відкривати (І.Драч). Писати просто це найбільша майстерність і якість справжнього таланту (О.Копиленко). Варити сталь делікатна справа (Ю.Яновський). Перекладати Пушкіна потрібне щастя (Р.Лубківський). Ці квіти спогади про світлі дні (О. Олесь). Поезія це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі (Л. Костенко). Слабий та малий то найстарші в хаті (Народна творчість). Книги моя найбільша пристрасть (І. Цюпа). Для кожної людини центр землі це те місце, де вона живе (Ю. Збанацький). Добрі діти потіха, а злі гризота (Народна творчість). Люд без мови то глина безлика, Без'язика отара овець (В. Забаштанський). Ніч мов криниця без дна (М. Рильський). Пісня це ж саме здоров'я (П. Тичина). Україна це тихі води і ясні зорі, зелені сади, білі хати, лани золотої пшениці, медовії та молочні ріки (С. Васильченко). Мова народу кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя (К. Ушинський). Світ який мереживо казкове! (В. Симоненко). Наш народ це ж океан! (П.Тичина). Твоя мова співучий струмок (П. Тичина). Поле що безкрає море (П. Мирний). Пісня і праця великі дві сили Огонь в одежі слова безсмертна, чудотворна фея (І. Франко). Він найщасливіша людина у світі. Жити Вітчизні служити. Скромність окраса простої людини. Брехати не ціпом махати. Лиш боротись значить жить. А гори круті, прямовисні.

2. Виділіть неповні речення. Поставте, де це потрібно, тире на місці пропущеного члена речення.

Чукчі полювали на моржів, песців і білих ведмедів, а він на свої улюблені казки й легенди (Н. Гордієнко-Андріанова). Летять над Ворсклою лелеки. А ген над гаєм літаки (І. Муратов). Одні залюблені в старі листи. Ті в музику. А ті в руді томища. Таке життя... (Б. Олійник). Кажуть, беруть із одного квіту бджоли свій мед, а отруту гадюки... (В. Коломієць). Річка зачинається струмком, із струмків мільйонних повінь річки (М. Томенко). Сивоок знав тепер, що червона фарба означає кохання й милосердя, небесна вірність, біла невинність, радість, зелена надію, вічність, чорна жалобу, смуток, а жовта ненависть, зраду, золота ж святість, досконалість, мудрість, повагу (П.Загребельний).

Гості першого дня — золото, другого срібло, а третього мідь, хоч додому їдь (А.Головко). Людині все людське на цій непокірній землі (М.Рильський). Слідом за поетами на пушкінську землю, віриться, прийдуть дерева з найсвятіших для нас місць. З України Шевченкова верба, і Франкові яблуні, і Довженкові тополі (Р.Лубківський). Стали будні звичними, і багато справдилось. Обростаю звичками, друзями і справами, як минуле відстанню, як земля дорогами, місто передмістями, як любов тривогами (Л.Талалай). Вимірюємо життя роками, степові простори кілометрами, поле й посаджений ліс гектарами, воду літрами, кубометрами й відрами, небо й криниці метрами. А чим вимірюється щастя? (М.Зарудний). Весна багата на квітки, а осінь на сніпки. Дерево міцне корінням, людина друзями. Сталь гартується в огні, а людина у труді. Щастя має ноги, а біда роги. Шабля ранить голову, а слово душу. Добрі діти батькам вінець, а злі діти кінець. Добрі діти доброго слова послухають, а лихі й дрючка не бояться. По якій дорозі півроку їздять на коні, а півроку без коня? Розумного на покуті саджають для честі, а дурня для сміху. Щастя розум одбирає, а нещастя повертає. Щастя скоро покидає, а надія ніколи (Народна творчість).

3. Виділіть у поданих реченнях звертання, розставте пропущені розділові знаки.

Ласко моя ласко! Соне мій прощай, І другому сніся, і другому сьй (О. Олесь). Ну, давай руку брате не соромся, давай чиста душе (І. Ігнатенко). Хвилино журлива, хвилино сумная Звідкіль ти на мене взялася? Навіщо ти туго журбо навісна У серце мені уп'ялася? (Олена Пчілка). Пробач мені кохана Прикраїне І матере не проклени мене (В. Стус). О мудрагелю безголовий Ще безсердечний, додамо, Не хорони завчасно мови Народу славного мого (М. Братан). Мово моя Дзвонкова кринице на середохресній дорозі нашої долі (К. Мотрич). Рідна мово материнська Ти – душа мого народу. Будь од роду і до роду Рідна мово материнська! (Д. Кононенко). О мово рідна Витік і начало всього, що є в нас, буде і було (М. Волинець). Мово ж моя мово Мово України Ти моя казкова Пісня солов'їна (А. Загрудний).

4. У реченнях з однорідними членами і узагальнювальними словами поставте пропущені розділові знаки.

Гуркіт підвід рокіт моторів іржання коней все ставало зараз помітно лункішим, ніж вдень (О. Гончар). Він бачив їх скрізь і в прозорій як скло і як скло дзвінкій хвилі і в гарячому блискучому на сонці камені (М. Коцюбинський). Не дивно, що Леся вивчила цю волинську говірку і потім з таким успіхом вживала її у своїх творах (Олена Пчілка). Ніколи іншою мовою, як тільки своєю, листів не писала і певне не писатиму (Леся Українка). Кожен кущик горбок долина кожна стежечка все це було йому знайоме, промовляло до нього (М. Коцюбинський). Все і це повітря і покручені лози і зів'яла трава все це мимохить нагадує їй щасливі хвилини її життя (М. Коцюбинський). Тече вода в синє море та не витікає (Т. Шевченко). До нього часто приходили друзі, або просто знайомі. Все убили сплюндрували взяли зону в дроти. Оце ж тобі, Україно, за твої щедроти! (Л. Костенко). Жодні валуєви победоносцеви столипіни попови бабуріни чи жириновські не подолають нашого поривання до національного державотворення (П. Мовчан). Українець мав любити грузина таджика, калмика чукчу всю цю гігантську й барвисту імперську ковдру але не Україну (В. Забаштанський).

Тема 18. Розділові знаки при відокремлених членах речення

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Розділові знаки при відокремлених уточнюючих членах речення.
2. Розділові знаки при відокремлених додатках.
3. Розділові знаки при відокремлених обставинах.
4. Розділові знаки при відокремлених означеннях.
5. Розділові знаки при відокремлених прикладках.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Виділіть відокремлені узгоджені означення і пояснювальні слова. Поставте, де треба, пропущені розділові знаки. Які речення можна перебудувати так, щоб відокремлене означення стало невідокремленим і навпаки?

Погожий вітер іще не погасив самородків золота розкиданих над обрієм, а вже небо розливалось (М.Стельмах). І настав довгожданий ранок теплий прозорий щедро обсипаний позолотою сонця (Я.Баш). Налітав ласкавий вітрець покірний ніжний неначе подих дитини (О.Копиленко). Сизуватий колос затиснутий з двох боків списами остюків перегойдує на тонких білих ниточках жовто-зеленаві палички квіту (М.Стельмах). Жайворонки в небесній глибині дзвенять, сонце розгойдується в небі тепле й принадне (С.Скляренко). Налита сонцем і вітрами Хлюпоче веслами весна, і піднімає буйні трави Земля хмільна і запашна (М.Стельмах). Будуть славити землю цю милу в нові весни багаті, квітучі (Т.Масенко). Ми йдемо молоді прославляти в труді Батьківщину кохану, край сонячний свій (О. Ющенко). За щастя народу – ідеї свої – Батьки наші славні в кайдани закуті На каторгу йшли у сибірські краї... (І.Нехода). Я іду з народом теплим світом Радісний і вічно молодий (А.Малишко). В грозові ночі і в погожі ранки ідемо ми, і наша путь ясна, як голуба дніпрова широчінь звеселена вітрилом білосніжним (М.Рильський). Слова про перо прирівняне до багнета стали девізом доби (В.Коротич). Як пахнуть землі свіжі соковиті пронизані стрільчатим сходом трав (М.Бажан). Омиті росами квітки розтуляють повіки (В. Сосюра). Добріє світ народжений в любові (Т. Коломієць). Підхоплена хвилями шлюпка вилетіла в море (М. Трублаїні). Степ оповитий тишею дихав пахощами росяних трав (П. Панч). І знову явори в долині шелестять, росою першою повиті (М. Філянський). Непорушно стоять дерева загорнені в сутінь (М. Коцюбинський).

2. Виділіть відокремлені прикладки в поданих реченнях із пропущеними розділовими знаками. Відредагуйте пунктуацію. Доберіть з художніх текстів 10 речень з відокремленими прикладками.

Як визволителів своїх нас зустрічали на кордоні (О. Підсуха). Ліс зустрів мене як друга горлиць теплим воркуванням (М. Рильський). У горах Брянський як командир зустрівся з новими труднощами (О. Гончар). Івась як менший завжди терпів від Карпа (Панас Мирний). Не треба забувати заслуг Рильського як перекладача (Б. Олійник).

3. Виділіть відокремлені додатки в поданих реченнях із пропущеними розділовими знаками. Відредагуйте пунктуацію.

Доберіть з художніх текстів 10 речень з відокремленими додатками.

За винятком баби Оришки малий Чіпка нікого не любив (Панас Мирний). Ну й що із того, що кричали: “Гірко!”? А що було іще крім гіркоти (Л. Костенко). Дивно! Патриції замість іти на збори ведуть якісь балачки по кутках (Леся Українка). Шматочки мармуру на вулицях Помпеї колись служили замість ліхтарів (Л.Дмитерко). Замість квіток шаблі, списи виблискують в долині (П. Тичина). На світі усе знайдеш, крім рідної матері (Народна творчість).

4. Знайдіть одиничні дієприслівники, визначте їх семантику і позицію стосовно пояснюваного слова. Поясніть, у яких випадках вони відокремлюються, а в яких ні. Поставте пропущені розділові знаки.

Теплий вітер голубить, цілує багряний шовк прапора, що за ним милуючись стежать тисячі очей (А.Шиян). Гуркіт канонади ревів не перестаючи (В.Сосюра). Бійці сиділи деякий час задумавшись (О.Гончар). Сиділи обнявшись гріючи одне одного бойові друзі, що мріяли про майбутнє своєї Батьківщини (О.Бойченко). Нерчин знав, що й упавши він підведеться і вдруге не впаде (Н. Рибак). Деякі присіли на буреломі, деякі слухали стоячи (О.Гончар). Він говорив не поспішаючи з крижаним спокоєм (А.Головко). Всі вже чули, як наближаючись урочисто шумить над світом перемога, всі жили вже упиваючись надіями і зазираючи в завтра, в те велике, осяйне, казково-прекрасне, що мало ось-ось настати (О.Гончар). Далеко не кожному вдавалося вижити, та вмираючи вони перемагали (Ю.Збанацький). Через ліс, звиваючись, лягла вузька дорога (А. Шиян). Усяка пташечка радіючи співала (Л. Глібов). Хочеться щоб нищачи старе одразу люди і нове ростили (В. Лучук). Умовк кобзар сумуючи: щось руки не грають (Т. Шевченко). Забувши сміх і примовки і жарти ми слухали схилившись на парти (А. Малишко). Вона сиділа замислившись (Ю. Яновський). Деякі сіли на буреломі, деякі слухали стоячи (О. Гончар). Брянський і Черниш, схвильовані і зворушені, зскочили з сідел і вітаючись подавали ковалям руки (О. Гончар).

Тема 19. Розділові знаки у складному реченні

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Розділові знаки у складносурядному реченні.
2. Розділові знаки у складнопідрядному реченні.
3. Кома, крапка з комою у складному безсполучниковому реченні.
4. Тире у складному безсполучниковому реченні.
5. Двокрапка у складному безсполучниковому реченні.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Перепишіть речення і поставте пропущені розділові знаки. Поясніть, коли ставиться, а коли не ставиться розділовий знак, і який саме, у складносурядних реченнях, частини яких поєднані єднальними та розділовими неповторюваними сполучниками.

П'янке дихання весни і життєдайні її соки. В такі от прозорі дні ніби навстіж розкриваються людські серця і кров струменить швидше і потиски рук стають міцнішими і дружба сердечнішою, а любов – крилатішою (В. Речмедін). Від весни до весни, від травня до травня все яскравіше горить зоря визволення всього людства і все дужчають вітри нового життя (В. Речмедін). Справжні люди не вмюють – не можуть – подрібнюватися й життя їхні творять чудову цілість, послідовно прожиті від першого до останнього дня (В.Коротич). Минуть роки і нащадки наші славимуть героїзм нинішніх поколінь, їх цілеспрямованість у боротьбі (В. Речмедін). Немає сил над наші сили і хмарам сонця не затьмить (М.Нагнибіда). Небо чисте, Високе, як саме життя, І я вслухаюсь в урочисте, Прискорене серцебиття (Р.Третьяков). Друзі йдуть полками і я серед них сурмач (А.Малишко). Ні, сили на землі нема і сили на землі не буде, щоб потягти нас до ярма... (М.Рильський). Попереду героїчна праця і славні перемоги (В. Речмедін).

2. Розгляньте безсполучникові складні речення з різнотипними (неоднорідними) частинами. Визначте їхні семантичні типи, перетворивши безсполучникові конструкції на складнопідрядні. Розставте пропущені розділові знаки.

Вітер війнув листя з клена жовте полетіло (П.Тичина). Умовк козак сумуючи щось руки не грають (Т.Шевченко). Однаково чи тут, чи там (Л.Глібов). Пам'ятаю на Дніпрі од берегів так пахли трави (В.Сосюра). Я знаю труд – це бій (В.Сосюра). Очі заплющу приходить спокій (А.Малишко). Мати вмерла я ще малесенькою була (М.Вовчок). Зобов'язався словом закріпи ділом (Народна творчість). Прийде вечір всі вулиці аж гудуть піснями (С.Васильченко). Часто так буває один вину свою на другого звертає (Народна творчість). Погляне холодною водою обілле (М.Вовчок). Говорить шовком вишиває (Нар. творчість). Гей, життя, виходь на бій, пожартуєм для розваги (П.Тичина). Ходімо в другу кімнату будемо говорити. На годину спізнишся за рік не доженеш. Стоїш високо не будь гордим, стоїш низько не гнися. Розум мати біди не знати. Глибше орати більше хліба мати. Прийде осінь у засіках буде хліб золотий. Будеш слугою народу не забудуть тебе зроду (Народна творчість).

3. Визначте види інтонації в поданих безсполучникових складних реченнях (перелічувальна, зіставно-протиставна, зумовленості, пояснювальна). Перетворіть їх на сполучникові. Розставте пропущені розділові знаки.

Оглянешся на пройдені дороги струнких будов лягла мережка-тінь (Л.Дмитерко). Глянь наймолодше з наших міст в степу старому виростає (М.Рильський). Поглянь взялись за руки і йдуть до праці разом і шахти, і заводи, і села, і міста (П.Тичина). І знай зоря незгасна світова, все ширячи проміння над землею, усю мою Вітчизну повива (М. Рильський). І кожен славить труд, бо всі і кожен знає трудом своїм людина щастя підіймає, на повний зріст людину підіймає труд (І.Нехода). Сьогодні я маю право назвати себе щасливим я пізнав творчу радість (Л.Дмитерко). Ми знаєм щастя на землі і воля й мир – непереможні (П. Воронько).

4. У поданих складних реченнях відредагуйте, де це потрібно, пунктуацію.

Я читав у дитинстві і юності книжки запоєм, я радів, коли знаходив якесь нове слово (О. Сухомлинський). Ледве ясне сонечко скотиться додолу, тихий вечір присмерком вкриє ліс і поле (Н. Забіла).

Довкола сніг, мороз або завірюха така, що й світа не видно, а під кущем суха руда осока, пропахчена осіннім сонцем (Г. Тютюнник). Материнське поле не оглянути, Бо воно – на цілий світ (М. Подолян). На морі ставало темно: тому що з берега насувала важка чорна хмара (О. Донченко). Коли ж Вітчизни щирий гнів Тебе послав на ворогів Здолати їх зумій! (Л. Первомайський). Якщо ви вдало виберете працю і вкладете в неї всю свою душу то щастя само вас знайде (К. Ушинський). Завжди шумить ріка – коли вона мілка (Народна творчість). Раз ми разом значить разом, всі ми сходимось в одно (П. Тичина). Як підрубаєш душу: то зрубаєш усе (П. Загребельний). Смерть навіть дурять як ставка іде на життя (Б. Олійник). День був душний незважаючи на те що, краплі учорашнього рясного дощу іскрились на траві (Марко Вовчок). Заграй мені, дударіку, на дуду, нехай своє горенько забуду (Народна творчість). Щоб тих щасливих днів не загубити потрібно працювати цілий рік (Д. Павличко). Чи то весни колиска запашна мене гойдала в чисті небозводи, чи, може, хто з благословенним словом до мене в душу стиха нахиливсь (М. Вінграновський). Ні, троянди не треба ламать, бо затужить природа як мати (В. Швець). Гетьманові фотель поставлено проти бандуристів, гості посідали й поставали кругом, і бандуристи вдарили в струни (Б. Лепкий). Старе поволі забувається а нового – не варто порушувати (У. Самчук). То шумів зелений лист то в вінку мінився злотом ряст весняний то золотим дощем лилися пісні (Леся Українка). Неси до людей всі думки, почуття і слова і серце твоє не згорить, не змовкне, не згасне (М. Рильський). Може квіти зійдуть і настане і для мене весела весна (Леся Українка). Нове століття вже на видноколі і час новітню створює красу (Л. Костенко). Дівчина троянди поливала і кудись котилась хмар навала і сміялась осінь за вікном (В. Сосюра). Інколи в'ється дорога понад самим Дніпром і тоді зачудоване око далеко сягає по блакитнім просторі діда Славути (М. Коцюбинський). Літа минають за літами: Та знову пам'ять поверта Оту хвилину біля мами, Яка навіки золота (Л. Талалай). А над Києвом, над Дніпром справді пливе хвилями вічність та, тільки я, не спроможна осягнути її: побачити, відчути (П. Загребельний). Може, тим без пісні я не можу Працювати, жити навіть дня, Що округ земля моя хороша а на ній – моя рідня! (М. Стельмах). Тому пекла печаль мене затято – що в почуттях моїх шукав ти свято (Г. Тарасюк). Вкраїнський хліб тому такий смачний Що він завжди замішаний на пісні (Є. Летюк). Долоні теплі доторкаються до нив, Я

там де пісня починається ходив (В. Романюк). Я поведу тебе в далекий край, туди де темні води спокійно сплять (Леся Українка). Він мав не тільки муку, але й гордість і віру що краса повинна єднатися тільки з красою (М. Стельмах). Фіалки на столі прив'яли а небо квітне у вікні (М. Рильський). Коли ми йшли удвох з тобою вузькою стежкою по полю я гладив золоте колосся... (Д. Павличко). Нехай пісні гудок мені заводить і в серце лине гомін заводський (В. Сосюра). То пронесеться над головою чайка – то промайне бистрий чибіс і грудкою впаде в сити землю (А. Шиян). Немає сумніву мені щораз нудніше у товаристві друзів-юнаків (Є. Плужник). Стояла в травах ніч – а трави пахли літом – за кленами сіріло джерело (М. Вінграновський). Зрозуміти – це ще не означає знати розуміння – це ще не знання (В. Сухомлинський). В осінній час, сім погод у нас сіє, віє, туманіє, шумить, гуде, і зверху йде (Народна творчість).

Тема 20. Розділові знаки при прямій мові та цитатах

Використовуючи рекомендовану літературу, опрацюйте теоретичні питання:

1. Розділові знаки при прямій мові.
2. Передача прямої мови непрямою.
3. Правила цитування.
4. Розділові знаки при цитатах.

Виконайте практичні завдання до теми.

1. Визначте пряму мову і слова автора, розставте розділові знаки в поданих конструкціях.

Нене нене промовив Кармель а сам так весь і затрусивсь і затрепехавсь, чи ж ти мені не рідная мати? (Марко Вовчок). Говорить Кармель до своєї неньки хочу я нене одружитися хочу взяти за себе наймичку Марусю (Марко Вовчок). Здрастуйте діду сказав я знявши обома руками шапку і швидко пішов далі (О. Довженко). Сашечко останься дома благає мене мати там так страшно в кущах (О. Довженко). Уста говорять він навіки згинув А серце каже ні він не покинув! (Леся Українка).

Мати почала його вговоряти й прохати не женися ти мій соколе на тій Марусі (Марко Вовчок). Мабуть не почув подумав я треба вернутись назад і сказати ще раз голосніше (О. Довженко). Діду здрастуйте сказав я йому спинившись (О. Довженко). Та це ж ті каторжні Балаші Хіба ж ви їх не знаєте кричала Мотря до людей (І. Нечуй-Левицький). Та це ж ті іродові Довбиші Хіба ж ви їх не знаєте репетувала баба Кайдашиха. Це ж вона того вовчого заводу з чортячими хвостами (І. Нечуй-Левицький). Та йди ти під три чорти не дратуй мене розгнівався дід (О. Довженко). Ох голубе Лисиця застогнала бодай би вже й не жить як отаке терпіль! (Л. Глібов). Яка пак премудра не втерпіла баба Параска подивися лишень на себе (І. Нечуй-Левицький).

2. Розставте розділові знаки в реченнях з прямою мовою. Правильно проінтонуйте їх.

Подивись що твоя невісточка витворяє крикнула Кайдашиха вихопивши мале горня з кашею (І. Нечуй-Левицький). Мабуть не почув подумав я треба вернутись і сказати голосніше (О. Довженко). А тим часом іду я засмучений хлопчик до старого коваля спокутувати перший гріх (О. Довженко). Я до себе кажу і до кожного з вас говори Говорімо усі хоч ми й добре навчилися мовчати (В. Баранов). Здоров, Еоле, пане-свату! Ой, як ся маєш, як живеш? С/казала, як ввійшла у хату, Юнона чи гостей ти ждеш? (І. Котляревський). А я знаю, як тебе звати довірливо каже дівчина і двома пальцями перебирає скляне з краплинами сонця намистечко (М. Стельмах). Вона ледь торкнулася губами його щоки і, згораючи в рум'янцях, сказала, Щ/що після відпустки, в неділю, себто сьогодні, їхатиме назад (Г.Тютюнник). Водив пальцем по небі поет, шептав Д/десь далеко димарі ескадр (М. Семенко).Промовила конвалія П/прощай, гаю милий (Леся Українка). Вам здається обізвалася сусідка що тепер море, як синій птах? (М. Коцюбинський). Очі Мальви ніби злилися з материними..., вона розвела руками і заговорила, прислухаючись до власних слів Д/доля моя, мамо... Це доля моя... (Р. Іваничук).

3. У яких реченнях з пропущеними пунктуаційними знаками є непряма мова? Розставте розділові знаки. Замініть непряму мову на пряму.

Незнайомка розповіла що вона приїхала до нас у пошуках роботи (О Гончар). Але Гайновський усміхався до них привітно і питав у якому вони класі і що роблять і як кінчають рік і чи є в них трійки...(Ю. Покальчук). Мати почала його вговоряти й прохати не женися ти мій соколе на тій Марусі (Марко Вовчок). Мати через пліт запитала сина куди він зібрався (М. Стельмах). Кирило Порохня розказав мені що вже минулися ті розкоші запорозькі; німота вже там кублиться (П. Куліш).

4. Відшукайте у поданих конструкціях цитати та пряму мову. Відредагуйте пунктуацію.

1. “Під час канікул, каже хлопчик, я буду допомагати батькам: носити воду, рубати дрова...”. 2. Свідомість людей засмічується вигадками, як половою. Робиться навмисно, з наводкою дальньою і стратегічною. Стереотип – це ширма. Туман. “За туманом нічого не видно” (С. Колесник). 3. “Книги – морська глибина” таку оцінку книгам дав І. Франко. 4. Стала мати перед дітьми. Обох затулила. – Не дам! Бийте мене... Не дам, людоїди! (О. Довженко). 5. “Що ж там таке? Яка причина?” Ховрах допитує куму (Л. Глібов). 6. У необдуманому мовленні “слова – полова” як писав Іван Франко. 7. ”Нене! Нене! промовив Кармель, а сам так весь і затрусивсь, і затрепехавсь. Чи ж ти мені не рідная мати?” (Марко Вовчок).

ДИКТАНТ

Завдання: запишіть текст під диктовку, поясніть у ньому орфограми та пунктограми, користуючись наведеною нижче схемою.

Пересопницьке Євангеліє

Ця книга ввійшла в історію нашої культури видатною пам'яткою української мови.

Понад чотириста літ тому у монастирі волинського містечка Пересопниця було завершено переклад українською мовою, наближеною саме до живої, розмовної, як тоді говорили, “посполитої”, Святого Письма. Таке замовлення зробила княгиня Анастасія Заславська архімандритові монастиря Григорієві, якому допомагав у роботі чернець Михайло Сяноцький. Удень і вночі, при скупому світлі свічок скрипіли їхні невтомні пера, інколи вони зупинялися, і перекладачі поринали в глибоку задуму. Адже так багато їм треба було зважити, пройти через стільки сумнівів, перш ніж викласти Святе Письмо тими простими словами, які звучали у звичайному земному житті українців. Декому це тоді могло видатися неймовірним зухвальством, приниженням великої книги. Чи зможуть буденні слова передати всю врочистість і велич думки Євангелія? Змогли. І цим ще раз переконали в повноцінності української мови, її здатності служити людині рідного краю в усіх сферах духовного життя.

“Мир дому сьому”, “Хто взяв меч, од меча й загине”, “Шануй батька та матір своїх”, “Не заздри іншому”, “Возлюби ближнього, як самого себе...” – зазвучали українською мовою святі заповіді і відтоді перекочуються невтошеною луною по всій нашій землі.

Пересопницьке Євангеліє стало великим надбанням культури не тільки завдяки перекладацькій роботі. Ця одна з найвидатніших книг нашого народу стала і визначною мистецькою подією. В ній з'явилося багато яскравих ілюстрацій, заставок і різних графічних мініатюр. Історики відкривають нею середню добу в розвитку національного письменства.

На жаль, оригінал пам'ятки не зберігся. Багато що загинуло на нашій землі у пожежах, які спалахували під час війни чи набігів кочівників. Зникло без сліду і дивотворне Євангеліє. Лишилися

тільки його копії, виконані монахом-переписувачем. Одна з них зберігається у відділі рідкісних книг бібліотеки Академії наук України. Мільйони телеглядачів могли бачити її, коли у Верховній Раді відбувався урочистий ритуал вступу у свої обов'язки Президента України. Він проголошував клятву на вірність народові й законові, поклавши руку на потемнілий од часу фоліант (306 слів).

Михайло Слабошницький

АЛГОРИТМ ОРФОГРАФІЧНОГО ТА ПУНКТУАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

Послідовність орфографічного розбору слова

1. Подати слово в орфографічному записі.
2. Визначити орфограми для аналізу, підкреслити їх (для зручності орфограми на різні правила краще підкреслювати неоднаково).
3. Сформулювати назву орфограми.
4. Встановити тип та різновид орфограми.
5. При потребі вказати морфему, у якій міститься орфограма.
6. За допомогою орфографічного правила пояснити конкретну орфограму.
7. Визначити й охарактеризувати принцип правопису аналізованої орфограми.
8. Дібрати слова з аналогічною орфограмою.

Примітка 1. Якщо орфограм у слові дві чи більше, то краще пояснення кожної позначати буквами алфавіту. Арабськими цифрами позначаються слова з орфограмами під час орфографічного аналізу речення або тексту.

Примітка 2. Під час стислого орфографічного розбору слова чи орфографічного аналізу речення (тексту) використовують підпункти: 1, 2, 6. До того ж у процесі орфографічного аналізу речення або тексту враховуються правила милозвучності. Зразок:

Зразок орфографічного розбору

Перехресний —

а) буквена орфограма; букви *е* в префіксі *пере-*; префікс *пере-* в українській мові завжди пишеться з двома літерами *е*; написання двох літер *е* здійснюється за морфологічним принципом, бо вимовляються два звуки [eu] в ненаголошеній позиції; *переміщений*, *перешитий*, *переодягнений*, *перекладений*, *перебудований*;

б) буквена орфограма; спрощення в групі приголосних [стн]; у групі [стн] середній проривний звук [т] випадає (спрощується) у вимові, цей прикметник утворений від іменника перехрестя; написання *-сн* здійснюється за фонетичним принципом, тому що явище спрощення відбувається у вимові й фіксується орфографічно; *злісний*, *обласний*, *пристрасний*, *доблесний*, *ненависний*.

Послідовність пунктуаційного аналізу речення

1. Виділити в реченні пунктограми.
2. Сформулювати назву пунктограми.
3. Встановити різновиди розділових знаків за функціями (одиничні / парні; роздільні / видільні).
4. При потребі вказати член речення, у який виділяємо розділовими знаками.
5. За допомогою пунктуаційного правила пояснити конкретні пунктограми.
6. Визначити та схарактеризувати принципи пунктуації аналізованих пунктограм.

Зразок пунктуаційного аналізу

Степ, оповитий тишею, дихав пахощами росяних трав (П. Панч).

Назва пунктограми: кома при відокремлених членах речення.

Вид розділового знака: дві коми – це парний розділовий знак видільного типу.

Виділений член речення: відокремлене узгоджене означення, виражене дієприкметниковим зворотом.

Пунктуаційне правило: узгоджене поширене означення (дієприкметниковий або прикметниковий зворот) завжди відокремлюється комами, якщо стоїть після означуваного іменника.

Принцип пунктуації: структурний.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Вигуки — особливі, морфологічно незмінні слова, які виражають почуття, емоції, волевиявлення людини.

Відмінок — властива іменним частинам мови граматична (морфологічна) категорія слів, яка виражає різні синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення між словами в словосполученні й реченні.

Дієслово — повнозначне слово, яке позначає дію, стан предмета як процес.

Займенники — слова, які вказують на предмети, ознаки і кількості, але не називають їх.

Звертання — інтонаційно виділене в реченні слово або сполучення слів (не член речення), що ним називається істота або персоніфікований предмет, до якого адресується мовлення в його усній і писемній формах.

Іменники — слова самостійної частини мови, назви предметів, істот, явищ тощо.

Інтонація (грец. *intonare* — голосно вимовляти) — обов'язковий елемент і засіб мови під час її реалізації в усному мовленні; постійний засіб вираження не тільки певного змісту, а й експресивно-емоційних відтінків сказаного окремою особою, певне стилістичне спрямування сутності її мовлення. Формується інтонація такими засобами, складовими мовлення, як його мелодика, інтенсивність, тривалість звучання, наголошене виділення певного складу в слові, логічний наголос, ритм, тембр, темп, пауза.

Контекст (лат. *contextus* — тісний зв'язок, з'єднання) — частина тексту, в якій будь-яке слово чи речення реалізується сповна, виявляє свій комунікативний (спілкувальний) потенціал, конкретизується, індивідуалізується семантично й стилістично.

Культура мови — високий рівень розвитку, нормативності мови, всі її усталені ресурси — фонетико-орфоепічні, лексичні, фразеологічні, граматичні й стилістичні.

Культура мовлення — найраціональніше, стилістично вмотивоване користування усіма мовними одиницями, тобто тим, з чого витворилась культура мови.

Лексика (грец. *lexikos* — словесний) **української мови** — вся сукупність наявних в українській мові слів — літературно-нормативних і діалектних.

Мова — особлива специфічна система знаків, з допомогою яких люди спілкуються, обмінюючись з іншими своїми думками й почуваннями.

Мовні одиниці — різнотипні елементи мови, кожен з яких представлений певною мовною матерією і виконує тільки йому властиву стилістичну функцію.

Неповні речення — речення, одна з ланок внутрішньосинтаксичної будови яких (один чи кілька членів речення, навіть частина одного з членів речення) не вимовляється (не пишеться), але усвідомлюється, повністю чи достатньо зрозуміла.

Норма, нормативність мови й мовлення (лат. norma — правило) — найважливіша сутність, ознака всенародної літературної мови і мовлення окремої особи; сформоване у кожного вміння всебічно користуватись мовою в її соціально усвідомлюваних і усталених формах, кожна з яких має статус літературної норми.

Однорідні члени речення — члени речення, які виконують однакову синтаксичну функцію (певного головного або другорядного члена речення), перебувають у тих самих синтаксичних відношеннях з якимсь іншим членом речення і поєднуються між собою сурядним зв'язком.

Орфограма — це написання, що вибирається з кількох можливих варіантів і ґрунтується на сформульованому й закріпленому в системі орфографії правилі.

Орфографічне правило — це особлива коротка, чітка рекомендація-інструкція, у якій перераховуються умови вибору тих чи інших єдино прийнятих написань як зразкових.

Орфографічні (грец. orthos — правильний і grapho — пишу) **мовні норми** — історично сформоване, усталене написання мовних одиниць, яке представлене всією системою правописних правил: написанням слів з малої літери, з великої, через дефіс і т. ін.

Орфографія — історично сформована, уніфікована система правил, що визначають написання слів згідно з усталеними нормами, яку приймає і якою користується суспільство; розділ мовознавства, який вивчає та встановлює правила написання.

Орфоепічні мовні норми — усталені способи, зразки вимови окремого звука, найрізноманітніших поєднань звуків, які характеризуються, пояснюються у формі мовноорфоепічних правил.

Пауза (грец. pausis — припинення) — тимчасова, але завжди стилістично вагома зупинка, перерва у мовленні.

Прийменники — службові слова, які в поєднанні з повнозначними словами виражають залежність їх від інших слів у реченні або в словосполученні.

Прикметники — різновид повнозначних слів, які виражають, називають ознаки, якості людей, тварин, речей, явищ.

Прислівники — повнозначні слова, якими виражається якісна або кількісна ознака дії чи стану, ознака іншої ознаки (тобто ступінь або міра вияву іншої ознаки). Вони виконують доповнювальну, проте дуже важливу стилістичну функцію.

Пряма мова, пряме мовлення — дослівне відтворення сказаного чи написаного ким-небудь. Стилістична сутність його (як і непрямого мовлення) завжди визначається змістом, способом реалізації, інтонаційним оформленням тощо.

Пунктуаційні (лат. *punctum* — крапка) **норми мови** — усталені правила вживання розділових знаків.

Пунктуація — це система правил про вживання на письмі розділових знаків; розділ мовознавства про використання розділових знаків. Пунктуацією також називають і самі розділові знаки.

Речення — основна комунікативна мовна одиниця, для категоріальних ознак якої характерні предикативність, модальність, відносна закінченість змісту, логічна сутність, структурно-синтаксична організованість, інтонаційна оформленість.

Слово — найпоширеніша одиниця мови й мовлення з певним лексичним значенням (повнозначні слова), або із значенням релятивним, відносним (службові слова), або слова із здатністю виражати певне волевиявлення людини, її почуття, яке при цьому не називається (вигуки). Стилістично найважливішими є слова повнозначних частин мови.

Словосполучення — лексико-семантична й граматична цілість щонайменше двох повнозначних слів, поєднаних підрядним або сурядним зв'язком. З погляду стилістичного тільки потенційно вагоме, комунікативної функції воно не виконує.

Службові слова — неповнозначні слова (прийменники, сполучники, частки), які по-особливому доповнюють, поєднують, уточнюють те, що в реченні виражається повнозначними словами.

Сполучники — неповнозначні (службові) слова, якими поєднуються в одне семантико-синтаксичне ціле однорідні члени речення або предикативні (реченнєві) частини складного речення.

Текст (лат. *textum* — сплетіння, побудова, зв'язок) — писемний або усний мовленнєвий масив, найчастіше багатослівна семантична й граматична єдність, утворена одним чи кількома реченнями, що виражає завершену думку; поєднання слів «від крапки до крапки» або

певний словесний відрізок мовлення, який графічно розчленований кількома чи багатьма крапками.

Український правопис — система загальноприйнятих правил української мови, які визначають способи передавання мовлення на письмі.

Частки — слова, які надають окремим словам, словосполученням, реченням певних додаткових смислових, модальних і емоційно-оцінних відтінків або використовуються для утворення форм слова (наприклад, форм умовного способу).

Числівники — слова із значенням певної, чітко визначеної кількості найрізноманітніших об'єктів дійсності.

Член речення — мінімальна і найпоширеніша синтаксична одиниця, яка виражає в реченні певне поняття, називає якусь особу (особи), предмет, дію, стан людини або явища, ознаку, ознаку ознаки (прислівники) або кількість.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
2. Громик Ю. В. Український правопис: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 140 с.
3. Козленко І. В. Українська пунктуація: навчальний посібник. Київ: Вид.-поліграф. центр "Київ. ун-т", 2009. 320 с.
4. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник. Київ: Слово, 2011. 328 с.
5. Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: підручник / за ред. М. Я. Плющ. 7-е вид., стер. Київ: Вища шк., 2009. 430 с.
6. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис : підручник / А. К. Мойсієнко [та ін.]. Київ: Знання, 2010. 374 с.
7. Сучасна українська мова: підручник / за ред. О. Д. Пономарева. 4-те вид. Київ: Либідь, 2008. 488 с.
8. Український правопис / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови. Київ: Наукова думка, 2015. 288 с. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/pravopys/pravopys2015.htm>
9. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови. Київ: Освіта, 2012. 270 с.
Режим доступу: <https://ushchuk.files.wordpress.com/2013/09/dpdf>
10. Яцимірська М. Г. Сучасна українська мова: практикум із пунктуації: навчальний посібник. Київ: Знання, 2009. 262 с.

Додаткова

1. Бас-Кононенко О. В., Гнатюк Л. П. Українська мова. Теорія, завдання, тести: навчальний посібник. Київ: Знання, 2009. 405 с.
2. Глазова О. П. Українська орфографія. Правила, тренувальні вправи, контрольні завдання, диктанти: навчальний посібник. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2004. 284 с.
3. Глазова О. П. Українська пунктуація. Правила, тренувальні вправи, контрольні завдання, диктанти: навчальний посібник. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2004. 252 с.

4. Глазова О. П., Кузнецов Ю. Б. Українська мова: підручник для 10 класу загальноосвітніх навч. закладів. Академічний рівень; наук. ред. І. Р. Вихованець. Київ: Зодіак-ЕКО, 2010. 256 с.
5. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна: Близько 140000 тис. слів / відп. ред. Н. Ф. Клименко. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. 760 с.
6. Єгорова Т. Д. Практичний курс української мови: навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 160 с.
7. Жайворонок В. В. Велика чи мала літера?: словник-довідник. Київ: Наук. думка, 2004. 203 с.
8. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова: 11 клас: підручник для загальноосвітнього навч. закладу. Рівень стандарту. Київ: Генеза, 2011. 256 с.
9. Захлюпана Н. М., Кочан І. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів, 2002. 250 с.
10. Клипа Н. І., Кайдаш А. М. Українська мова. Синтаксис і пунктуація: навчальний посібник. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М.Гоголя, 2007. 160 с.
11. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 423 с.
12. Межов О. Г. Умови відокремлення синтаксем у структурі простого ускладненого речення // Тенденції розвитку української лексики та граматики / [за ред. Ірини Кононенко, Ірини Митнік, Світлани Романюк]. Варшава – Івано-Франківськ Sowa Sp. z.o.o, 2016. Ч. III. С.174–187.
13. Попович І. До проблеми підвищення орфографічної та пунктуаційної грамотності учнів // Українська мова і література в школі. 2010. №3. С. 13–18.
14. Семенов О.М. Культура наукової української мови: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
15. Словник дієслівного керування / Л. Колібаба, В. Фурса. Київ : Либідь, 2017. 656 с.
16. Український орфографічний словник: Близько 165 тис. слів / за ред. В. М. Русанівського ; уклад.: В. В. Чумак та ін. 5-е вид., переробл. і доповн. Київ: Довіра, 2006. 940 с.
17. Український орфографічний словник: понад 175 тис. слів / за ред. В. Г. Скляренка. 9-е вид., переробл. і доповн. Київ: Дніпро, 2009. 1011 с.

Електронні інформаційні ресурси

1. <http://velyka-chy-mala-litera.wikidot.com/>
2. <http://rodovyi-vidminok.wikidot.com/>
3. <http://www.madslinger.com/mova/pravopys-2007/>
4. <http://slovopedia.org.ua/35/53392-0.html>
5. <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>
6. <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
7. <http://litton.org.ua/orfografiya/xochu-buti-gramotnim>
8. <http://osvita.ua>
9. <http://www.mova.info>
10. Блог «Центр культури української мови» Київського університету імені Бориса Грінченка. URL: <http://centrkum.blogspot.com/>
11. Офіційний сайт української мови.
URL: https://ukrainskamova.com/publ/chinnij_pravopis/sintaksis_i_punktuacija/7
12. Сайт електронної бібліотеки «Україніка» НАН України. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/UA/elib.exe>.
13. Сайт Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. URL: <http://www.inmo.org.ua/library.html>.
14. Сайт Інституту української мови НАН України. URL: <http://www.nas.gov.ua>.
15. Тезаурус з комп'ютерної лексикографії. URL: <http://www.mova.info/Page3.aspx?l1=188&volid=1>.
16. Тезаурус з лінгвістичної термінології. URL: http://www.mova.info/mov_thes.aspx?l1=68.
17. Українська мова. Енциклопедія. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Rusanivskyu_VM/Ukrainska_mova_Entsyklopedia/.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Тема 1. Правила написання апострофа та м'якого знака.....	4
Тема 2. Правопис слів іншомовного походження.....	5
Тема 3. Зміни приголосних при їхньому збігу. Милозвучність мовлення. Правопис префіксів.....	6
Тема 4. Правопис складних іменників та прикметників.....	7
Тема 5. Написання складних і складених власних назв.....	8
Тема 6. Передача російських власних назв українською мовою.....	10
Тема 7. Правопис прислівників та часток.....	11
Тема 8. Правопис та особливості вживання прийменників і сполучників.....	13
Тема 9. Складні випадки вживання іменників.....	15
Тема 10. Правопис відмінкових форм іменників.....	17
Тема 11. Відмінювання українських імен та прізвищ.....	18
Тема 12. Правопис прикметникових суфіксів. Правопис відмінкових форм прикметників.....	19
Тема 13. Правопис та відмінювання займенників.....	21
Тема 14. Правопис та відмінювання числівників.....	22
Тема 15. Особливості вживання та правопис дієслівних форм.....	24
Тема 16. Правопис та особливості вживання дієприкметників і дієприслівників	26
Тема 17. Розділові знаки у простому реченні.....	27
Тема 18. Розділові знаки при відокремлених членах речення.....	30
Тема 19. Розділові знаки у складному реченні.....	33
Тема 20. Розділові знаки при прямій мові та цитатах.....	36
Диктант.....	39
Алгоритм орфографічного та пунктуаційного аналізу.....	41
Короткий термінологічний словник.....	43
Рекомендована література.....	47

Навчальне видання

Межов Олександр Григорович

ПРАКТИКУМ З УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ:

збірник завдань і вправ

для підготовки бакалаврів
спеціальності *014 Середня освіта,*
освітньої програми *Польська мова;*
спеціальності *035 Філологія,*
освітньої програми *Мова та література (польська).* Переклад

Друкується в авторській редакції

Формат 60x84 1/16. Ум.-друк. арк. 2,08. Наклад 100. Зам. 19.
Волинське обласне редакційно-видавниче підприємство «Надстир'я»
43016, м. Луцьк, вул. Лесі Українки, 7. Тел. +83 067 33 41 306.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 349 від 02.03.2001